

ISMERTETÉSEK, BÍRÁLATOK

PÉNTEK JÁNOS: A Magyar Tudományos Akadémia Erdélyben. A Kolozsvári Területi Bizottság megszervezése és működésének első időszaka. Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2022. (213 lap).

A Magyar Tudományos Akadémiának öt magyarországi területi bizottsága van, Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged és Veszprém központtal. Az Akadémia 2006 októberében tartott rendkívüli közgyűlése elhatározta, hogy Kolozsvár központtal létrehozza első külhoni területi bizottságát. Péntek Jánosnak A Magyar Tudományos Akadémia Erdélyben című könyve a legfontosabb intézménytörténeti dokumentumok közreadásával együtt a személyes vallomás hitelével tájékoztat az egykori folyamatokról. Azért jellemezhető így már most e bevezető sorokban a kötet, mert Vizi E. Szilveszter, az MTA akkori elnöke és Egyed Ákos, az Erdélyi Múzeum-Egyesület akkori elnöke 2007 februárjában Péntek Jánost kérték fel, hogy egy munkacsoport élén az erdélyi területi bizottság megválasztását előkészítse, melynek 2007 szeptemberében tartott első ülésén őt választották meg a KAB elnökének, majd 2011-ben újraválasztották, ezt követően pedig újabb két mandátumra az intézmény társadalomtudományokat képviselő alelnöki tiszttségét bízták rá (i. m. 5). Ezekhez azt is hozzátehetjük, hogy Erdélyben Péntek János akadémikus volt a Kolozsvári Akadémiai Bizottság létrehozásának legelkötelezettebb szorgalmazója, az anyaországi és a romániai magyar nyelvű tudományosság integrálásának szándékával.

A kötet nyitó fejezetében a szerző azt mutatja be, hogy az elmúlt évszázadokban hogyan jelentkezett Erdélyben az akadémiai gondolat, milyen konkrétumokban öltött testet egy olyan tudós társaság létrehozásának a szándéka, amelynek célja, hivatása a tudományok összehangolt, anyanyelvi művelése. Ezt követően a KAB elindításának első lépéseit, az új intézmény és az Erdélyi Múzeum-Egyesület viszonyának alakulását, a Román Akadémia kolozsvári szervezetével való kapcsolatát ismerteti, majd két fejezetben a KAB működésének első időszakát mutatja be, melyben két mandátumnyi időre ő volt e bizottság elnöke. A kötet törzsanyaga után visszatekintő összegzést, töprengő számvetést, a Függelékben pedig olyan kérdés-elemzéseket olvashatunk, amelyek a szellemi munka

értékelésének általános jellemzőivel együtt az erdélyi magyar tudományművelés sajátos helyzetének újabb aspektusait villantják fel.

A Kárpát-medencében 1990-től lehetővé vált, hogy a magyar nyelv és kultúra integráló lehetőségeit kihasználva közelebb kerüljenek egymáshoz a világháborúk után egymástól államhatárokkal elszakított magyar közösségek. Erre minden tekintetben szükség volt. A tudományművelésben azért volt különleges jelentősége, mert az utódállamoknak a többségi nemzeteket privilegizáló politikája miatt a kisebbségi nemzetközösségek kultúrája háttérbe szorult, intézményeik megszüntek vagy fokozatosan redukálódtak, az egyes tudományterületek szaknyelvei leépültek vagy nem követhették a kulturális differenciálódás természetes útját. E szellemi veszteséggel többnyire együtt járt a tudományok művelőinek a többségi nemzetekbe való nyelvi-intézményi asszimilálódása vagy a kirekesztettség. Az utóbbi helyzet egyetlen romániai példával is szemléltethető: a Román Akadémiának másfél évtizeddel az 1989-es események után is mindössze három magyar tagja volt, pedig ez a fórum nemcsak tudósokból, hanem művészekből is verbuválódik. Annak belátását, hogy e helyzet megváltoztatásának egyik legtermészetesebb módja a magyar–magyar kulturális, intézményi kapcsolatok fejlesztése, jelzi, hogy ugyanebben az időben az MTA-nak tizenhét romániai magyar külső tagja volt (i. m. 22).

Erdélyben 1990-től számos fontos magyar szakmai egyesület, szövetség, társaság létesülhetett, a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemen új karok, ezeken belül magyar csoportok, sőt magyar tanszékek is alakulhattak, és a diáklétszám kezdeti, radikális növekedésével együtt az oktatók létszáma is jelentősen gyarapodott; magyar nyelvű doktoriskolák indultak, nőtt a tudományos fokozattal rendelkezők száma, növekedett a korábbi évtizedekben is oktatók és kutatók életművének súlya, s mindezekre a Magyar Tudományos Akadémia azzal válaszolt, hogy akadémiai külső tagokkal és külső köztestületi tagokkal gyarapította létszámát, anyagilag is támogatta a különféle szakmai pályázatokat.

Ennek a hiányos, de jelzésértékű felsorolásnak a végére hagytam azt, hogy 1990 elején újraindult a Habsburg abszolutizmus utolsó szakaszában alapított, de a Román Népköztársaságban 1949-ben megszüntetett Erdélyi Múzeum-Egyesület is. Azért indokolt külön említeni ennek a patinás intézménynek az újjászületését, mert szűkebb hazánkban korábban is ez volt a legátfogóbb, a kultúra legtöbb területét összekapcsoló magyar intézmény — *múzeum* a szó klasszikus, a múzsák ihlette tudományok és művészetek közös intézménye értelmében. És azért is külön kell beszélni a EME-ről, mert könyvében Péntek János a KAB létrehozását, intézményi státuszának, funkcióinak, sajátos jellemzőinek ismertetését hangsúlyosan a Múzeum-Egyesület szerkezetéhez és szerepeihez viszonyítva mutatja be.

2004-ben az MTA új tagokat választott a külhoni magyar tudományművelők közül is, és ezzel az erdélyi külső tagok száma 17-re emelkedett. Ez az önbizalom-

erősítő elismerés és az EME összefogó ereje indította az érintetteket arra, hogy „a magyarországi területi bizottságok mintájára testületté szerveződjenek;” szeptemberben a 17 külső tag és az EME akkori vezetői „létrehozták az Erdélyi Múzeum-Egyesület Magyar Akadémiai Testületét, elfogadták annak Szervezeti Szabályzatát és megválasztották a vezetőit. Csetri Elek lett a testület elnöke, Péntek János az alelnöke, Uray Zoltán a titkára, a tervezett Klub alelnöke pedig Gyenge Csaba” (i. m. 22).

Amint a neve is mutatja, az új testület egyfajta szimbiózisra akart lenni a Múzeum-Egyesületnek és az MTA erdélyi külső tagjai csoportjának. A következőkben azonban mégsem ebben az irányban alakultak az események. Hámori József MTA-alelnök 2007 februárjában az Akadémia romániai köztestületi tagjainak írt tájékoztató levelében a következő olvasható: „A KAB leendő szervezete és működése illeszkedik a már meglévő akadémiai területi bizottságokéhoz, létrehozása — mutatis mutandis — az MTA szabályai szerint [...] történik” (i. m. 27). Vagyis ebben az elképzelésben a létrehozandó Kolozsvári Akadémiai Bizottság szervezetének a magyarországi modellt ajánlott követnie, mert ez biztosíthatja a többiekével analóg szerkezetét és egyenlő státuszát. Tehát nem tartható fenn a 2004-ben Erdélyben létrehozott, szimbiózisszerű struktúra. Ez azt is jelenti, hogy az EME és az eltervezett KAB két önálló szervezetként fog működni. Hámori József akadémikus leveléből kiérződik e kérdés kezeléséhez szükséges belátás és tapintat: „A KAB létrehozásáról az MTA vezetése az Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) elnökével konzultált, s arra kérte az EME elnökét, hogy az EME közel 150 éves tapasztalatával és meglévő szervezetével támogassa az új területi bizottság létrehozását. Tekintettel arra, hogy e két önálló szervezet, az EME és a KAB céljai, feladatai egy irányba mutatnak, célszerű a jövőbeni együttműködésük, építve az EME tudományos testületeire. A közelgő 150 éves évfordulójára az EME a KAB-bal megerősítve szolgálhatja tovább a romániai magyar tudományosság ügyét, remélhetőleg visszaszolgáltató ingatlanjai, jelentős könyv- és egyéb saját gyűjteménye teljes birtokában és használatával” (i. m. 28).

Ezeket az előkészítő lépéseket követően választották meg 2007-ben a Kolozsvári Akadémiai Bizottságot. A választás lefolyását, az időközben felmerülő problémákat, véleménykülönbségeket, a helyenként felmerülő bizalmatlanságot és közönyt, a szavazás módját és menetét Péntek János a korabeli dokumentumok: az MTA képviselője és a Választási Bizottság tagjai közti levélváltások, a Választási Szabályzat, sajtóhírek, a megválasztott testület összetételének, Szervezeti és Működési Szabályzatának, a szak- és munkabizottságok listájának közreadásával, a költségvetéssel kapcsolatos tervek és tények ismertetésével mutatja be, helyzetismertető kiegészítések és kommentárok kíséretében (i. m. 25–65). Itt az is megemlítendő, hogy a KAB finanszírozása az MTA belső költségvetési keretéből történik (ami egyben ennek korlátozott voltát is magyarázhatja; vö. i. m. 163–165, 188).

Ezt követi a KAB és az EME viszonyának taglalása, a két intézmény közti együttműködési megállapodás szövegének közreadása, a KAB-székházzal kapcsolatos ismeretek közlése, az új akadémiai intézmény jogállásának körvonalazása (i. m. 65–75). Hámori József MTA-alelnöknek a tervezés fázisában megírt levelére (i. m. 27–30) hivatkozva Péntek János az EME történeti és aktuális értékeire, a jelenben is érvényes egykori szabályzatára és a KAB szerkezetére utalva von határt a két intézmény között: „az EME struktúráját, feladatait, működését egy akkor már közel másfél száz esztendőös szabályzat rögzítette, és ezt nem lehetett megváltoztatni, mert így alaptalanná vált volna a jogfolytonosságra való hivatkozás a korábbi ingatlanokért folytatott bírósági eljárásokban. [...] a KAB-nak az MTA által meghatározott státuszában, szabályzatában, funkcióiban a már meglévő területi bizottságokhoz kellett igazodnia, az EME-vel való közös szervezet kialakítása lehetetlen volt” (i. m. 65–66). Ez a különbség azonban nem zárja ki kettejük funkcionális, egymást kiegészítő, célkövető együttműködését: „Mindkettő fontos a romániai magyar tudományosságban: a KAB azzal, hogy a külső tagokkal és a köztisztületi tagokkal az MTA kihelyezett intézménye, annak megelőlegezett bizalmával és presztízsével, az EME azzal, hogy széleskörű tagságával szakmai ernyőszervezetként, kiadóként és könyvtárként, tudományos intézet fenntartójaként őrzője és folytatója a tudományművelés erdélyi hagyományának” (i. m. 66–67).

A kötet következő fejezetei a KAB tevékenységét ismertetik, több mint száz oldalon részletezve és dokumentumokkal kiegészítve-alátámasztva a leírtakat (i. m. 79–191). Ezek közül mindössze néhány összetevőt, mozzanatot szeretnék kiemelni.

2008 januárjában elindult a KAB tudományos előadásorozata, melyet „a Debreceni Akadémiai Bizottság mintáját követve Értékek Akadémiája címmel hirdettük meg” (i. m. 79). Ezt a Bolyai Társaság elnökének, Veress Károlynak a javaslatára esetenként összekapcsolták a már korábban elindított Virtuális Bolyai Egyetem előadásorozattal. Kapcsolatba léptek a Székelyföld című irodalmi folyóirat csíkszeredai szerkesztőségével. A Partiumi Keresztyén Egyetem rektorának, Geréb Zsoltnak a javaslatára a KAB Nagyváradon is bemutatkozott. Bekapcsolódott a Román Akadémia kolozsvári fiáléjének rendezvényeibe. Folyamatosan tartotta a kapcsolatot az MTA-val, a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsággal, a Határon Túli Magyarok Titkárságával, a magyarországi akadémiai területi bizottságokkal.

A Bizottságnak az erdélyi szakbizottságokkal való kapcsolat-építése az Integrálás – centralizálás nélkül elvire épült (i. m. 94). Kapcsolat épült ki a KAB és a 2010-ben megalakult Erdélyi Tehetségsegítő Tanács között (i. m. 127). A KAB-bal való kölcsönös ismerkedést a magyarországi Országos Tudományos Diákköri Tanács kezdeményezte. Ez elvi lehetőséget jelentett az Erdélyi Tudományos Diákkörök Konferenciájával való együttműködésre (i. m. 126–127). A magyar nyelvű egyetemi oktatás fontosságára való tekintettel a KAB minden év szeptemberében

konferenciát szervezett a magyar felsőoktatás vezetőinek részvételével. Az első három év során a Bizottság figyelmének középpontjában ez volt az egyik legfontosabb kérdés: felmérést készített és jelentetett meg felsőoktatásunk helyzetéről, fejlesztési kilátásairól.

A 2011–2014 közötti, második mandátum idején a KAB néhány díjat alapított a tudományművelés serkentésére és a teljesítmények értékelésére: Fial Kutatói Díj, A Tudomány Erdélyi Mestere Díj, A Tudományközvetítés és a Tudományos Bíráló Díja (i. m. 144–149). Az elismerések másik formája külső akadémiai tagságra jelölése erre érdemes szakembereinknek; ebben a tekintetben a KAB újraválasztott elnöke azt javasolta, hogy az MTA a 70 éven alattiak korosztályában oldja fel a szigorú létszámkorlátozást, mert a tagság fiatalításának ez az egyik lehetséges módja (i. m. 149–154).

Végül még két teljesítményt szeretnék megemlíteni a KAB tevékenységéből: a Debrecenben 2006-ban megtartott VI. Hungarológiai Kongresszus után a KAB vezetősége vállalta, hogy a VII. kongresszust Kolozsváron rendezzék meg, amire 2011 augusztusában került sor; a 2011-ben megkezdett adatgyűjtő és szintetizáló munkálatok eredményeként 2015-ben megjelent a Magyar tudományosság Romániában 2002–2013 között című háromkötetes összegzés, Péntek János, Salat Levente és Szikszai Mária szerkesztésében (i. m. 175–182).

Befejezőként Péntek János könyve Függelékének a tudományművelés értékelésével kapcsolatos kérdéseinek egyikére szeretnék kitérni. Értékelésre — természetesen — szükség van, még ha azzal is tisztában vagyunk, hogy az értékelés viszonylagos. Erre a belátásra épül az a következtetés, hogy „Noha a tudományos teljesítmény mérésének [...] megvannak az eszközei és a módszerei, ezeket semmiképpen nem szabad túlértékelni” (i. m. 195). Egyrészt ugyanis a globalitás körülményei között a publikációkban mért tudományos teljesítmény értékét az alapján állapítják meg, hogy azok melyik (kivételes helyzetű) kiadónál, melyik (nemzetközi) nyelven jelennek meg, ez viszont hátrányos helyzetbe hozza azokat, akiknek a tudományterülete elsődlegesen nem ilyen kiadókhoz és nem ilyen nyelvekhez kötődik. Másfelől: „Nincs mércéje, ennél fogva elismert értéke például annak, hogy egy tudós tanítványokat nevel, iskolát teremt maga körül, intézményt szervez és vezet” (i. m. 195).

E többrejtő probléma nemcsak globálisan, hanem — mutatis mutandis — kisebbségi helyzetben is jelen van. Mindkét esetre lehetséges válaszként idézhetők a következő sorok: „számunkra azonban életbevágóan fontos, hogy a tudományművelés, különösen az embertudományok területén, szolgálat is legyen, ez erdélyi magyar nyelvű közösség szolgálata” (i. m. 194).

MÁTHÉ DÉNES

ORCID: 0009-0007-9120-2490

Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

mathedenesitt@yahoo.com